

Azərbaycan və ingilis dillərində lirik növün janrlarında zoonimlər

Əsədova Sevinc Sabir qızı
ADPU, Xarici Dillər Mərkəzi
E-mail:sevinj_asadova@yahoo.com
Tel.: 051 701 23 30

XÜLASƏ:

Şifahi xalq ədəbiyyatı kollektiv yaradıcılıq məhsulu olduğu üçün xalqın çox hissəsinin arzu və istəklərini, müxtəlif hadisələrə münasibətini, dünyagörüşlərini özündə əks etdirir. Folklor nümunələrində eyni zamanda biz, tədqiqat obyektimiz olan zooleksemələrlə bağlı, heyvanlara münasibətlə bağlı, onların adlandırılmasının qanunauyğunluqları haqqında kifayət qədər məlumat ala bilirik. Belə məlumatlar şifahi xalq ədəbiyyatının lirik, epik və dramatik növünə daxil olan bütün janrlarda öz dolğun ifadəsini tapmışdır.

I. Lirik növün janrlarında zoonimlər:

1. Nəğmələr: Nəğmələr lirik növün qədim və geniş yayılmış janrlarından biridir. Məznununa görə bir neçə yerə bölünür: əmək, mərasim, mövsüm, qəhrəmanlıq və məişət nəğmələri.

Əmək nəğmələri: Əmək nəğmələri əmək prosesində yaranan və oxunan nəğmələrdir. Holavarlar və sayacı sözlər əmək nəğmələrinin ən geniş yayılmış növlərindəndir. Holavarlar əkinçilik və cütçülüklə bağlı nəğmələrdir. Holavarlarda etnoqrafik xüsusiyyətlərə, istehsal alətlərinin adlarına, öküzün, kəlin tərifinə tez-tez təsadüf edilir.

İngilis folklorundakı nümunələrə nəzər salaq. Bütün dünyada ənənəvi mədəniyyətdə iş həmişə musiqilə müşayiət edilmişdir. İngilislər əmək nəğmələrini bir çox sahələrə aid etmişlər: kənd təsərrüfatı işlərindən sənaye işlərinə qədər. Bu nəğmələr iki məqsədlə oxunardı:

- 1) birlikdə işləyən insanları bir araya gətirmək üçün.
- 2) işin cansızlığını aradan götürmək üçün.

2. *Zoonim komponentli tapmacalar:* Epik və lirik növə aid edilən yığcam janrlardan biri olan tapmacalarda heyvanların, həşərat və quşların əlamətləri verilmiş, onların tapılması tələb edilmişdir. Həm ingilis, həm də Azərbaycan dillərində heyvanlara aid tapmacalar kifayət qədərdir.

Hər bir xalqa məxsus olan folklor nümunələri dil daşıyıcılarının milli mentalitetinin, etnokulturalogiyasının, mənəvi dəyərlərinin daşıyıcısıdır. Elə məhz bu cəhətinə görə də ingilis dilində, ingilis folklorunda bayatı axtarmaq gülcə olardı. Məlumdur ki, bayatı türk xalqlarına məxsus folklor nümunəsidir. İngilis dilində bayatılara rast gəlinmir. Bu dildə, ümumiyyətlə, *bayatı*

sözünün tərcüməsi yoxdur. Bayatı türkdilli xalqlarda şeirə, sənətə böyük maraq göstərən bayat tayfasının adını özündə ehtiva edən bir leksik vahiddir.

Açar sözlər: atalar sözləri, tapmacalar, zoonimlər, janr

Rəyçi: prof. H.Hüseynova

Zoonyms in genres of lyric types in Azerbaijani and English languages

Asadova Sevinj Sabir gizi

ADPU, Department of English

E-mail:sevinj_asadova@yahoo.com

Tel.: 051 701 23 30

Summary:

During the comparison of samples we can see that, proverbs within zoonyms are much more than other samples. It is possible to increase the number of these samples. Majority of zoonomic proverbs depends on historically subordination of animals, relationship between animals and humans and their utilization as hunting, farm and fighting remedies. This statement is confirmed by zoonomic proverbs which express all fields of human life.

Oral folk literature is a collective creative product that reflects the wishes and desires of many people, their attitudes and outlook. In folklore samples, we are also able to get enough information about the zoolexemes that are our research object, the attitude of animals, and the legitimacy of their naming. Such information has found its full expression in all genres of lyrical, epic and dramatic type of oral folk literature.

I. Zoonim in genre of the lyrical type:

1. Songs: Songs are one of the oldest and most widely used genres of lyricism. It is divided into several places by merit: labor, ritual, season, heroic and domestic songs.

Labor songs: Labor songs are songs that are created and read during the labor process. Holsters and counting words are one of the most common types of labor songs. Holawars are songs about farming and farming. Ethnographic features, names of production tools, and the definition of bulls and skulls are often found in the wolves.

Let's look at examples in English folklore. Work in traditional culture all over the world has always been accompanied by music. The British have included labor songs in many areas: from agricultural to industrial. These songs were read for two purposes:

- 1) To bring people together.
- 2) to eliminate boredom in the work.

2. Zoonim Component Puzzles: The puzzles, which are one of the compact genres of epic and lyrical type, have given the signs of animals, insects and birds, and were required to find them. Animal puzzles are sufficient in both English and Azerbaijani.

The examples of folklore belonging to each nation are the bearers of the national mentality, ethnoculturalology, and moral values of the linguists. For this reason it would be ridiculous to seek bayat in English, English folklore. It is known that bayaty is an example of folklore belonging to the Turkic people. There is no translation of bayati in this language. Bayat is a lexical unit that contains the name of the Bayat tribe, who are very interested in poetry and art in Turkic-speaking peoples.

Key words: proverbs, riddles, zoonyms, genre

Reviewer: prof. Hajar Huseynova

Зоонимы в лирических жанрах на Азербайджанском и английском языках

Асадова Севиндж Сабир кызы
ADPU, Департамент английского языка
E-mail:sevinj_asadova@yahoo.com
Tel.: 051 701 23 30

РЕЗЮМЕ:

Сравнение образцов показывает, что зоономические пословицы составляют большинство чем остальные образцы и можно увеличить их количество в обоих языках. С древних времен, это связано с укрощением животных, приспособление их в хозяйственных работах, во время охоты и боев. Это подтверждают зоономические пословицы, которые отражают все промыслы человечества и были собраны и предоставлены нами.

Устная народная литература - это коллективный творческий продукт, отражающий желания и желания многих людей, их взгляды и взгляды. В образцах фольклора мы также можем получить достаточно информации о зооксемах, которые являются нашим объектом исследования, об отношении животных и законности их именования. Такая информация нашла свое полное выражение во всех жанрах лирического, эпического и драматического типа устной народной литературы.

И. Зооним в жанре лирического типа:

1. Песни. Песни являются одним из старейших и наиболее широко используемых жанров лирики. Он делится на несколько мест по

zaslugam: трудовые, ритуальные, сезонные, героические и домашние песни.

Трудовые песни. Трудовые песни - это песни, которые создаются и читаются в процессе труда. Кобура и подсчет слов - один из самых распространенных видов трудовых песен. Holawars - это песни о земледелии и фермерстве. Этнографические особенности, названия производственных инструментов и определения быков и черепов часто встречаются у волков.

Давайте посмотрим на примеры в английском фольклоре. Работа в традиционной культуре во всем мире всегда сопровождалась музыкой. Англичане включили трудовые песни во многих областях: от сельскохозяйственной до промышленной. Эти песни были прочитаны для двух целей:

- 1) Чтобы объединить людей.
- 2) устранить скуку в работе.

2. Пазлы с компонентами Zoonim: головоломки, являющиеся одним из компактных жанров эпического и лирического типа, дали знаки животных, насекомых и птиц и должны были их найти. Головоломка с животными достаточно на английском и азербайджанском языках.

Примерами фольклорной принадлежности каждой нации являются носители национального менталитета, этнокультурологии и моральных ценностей лингвистов. По этой причине было бы смешно искать баята на английском языке, на английском фольклоре. Известно, что баяты являются примером фольклорной принадлежности тюркского народа. На этом языке нет перевода баятов. Баят - это лексическая единица, содержащая название племени баятов, которые очень заинтересованы в поэзии и искусстве тюркоязычных народов.

Ключевые слова: *пословицы, загадки, зоонимы, жанр*

Рецензент: *проф. Хаджар Гусейнова*

ANNOTASIYA:

Azərbaycan və ingilis dillərində zoonimik ədəbi nümunələrin, folklor nümunələrinin müqayisəli təhlili, nümunələrin müqayisəsi onu göstərir ki, zoonomik atalar sözləri digər zoonim komponentli ədəbi nümunələrdən daha çoxdur, onların sayı hər iki dildə artırıla bilər.

Qədim dövrlərdən bəri bu cəhət heyvanların ovlanması, onların təsərrüfat işlərində, qidalanma sahəsində işlədilməsi, ovçuluq və döyüş zamanı istifadəsi ilə bağlı olmuşdur. Bu, bəşəriyyətin bütün sahələrini əks etdirən və bizim tərəfimizdən toplanmış, təqdim edilmiş hər iki dilə aid olan zoonomik atalar sözləri ilə təsdiqlənir.

AKTUALLIQ:

Onomastik vahidlərin, xüsusilə də zoonimlərin tədqiqi hər bir dövr üçün əhəmiyyətli və aktualdır. Çünki zoonimlər xalqın tarixi keçmişini, inam və etiqadlarını, adətlərini, qida və təsərrüfat mədəniyyətlərini yaşadır. Azərbaycan və ingilis dilinin zoonim komponentli xüsusi adlarını, ədəbi nümunələrini öyrənmək isə hər iki xalqın düşüncə tərzində, yaşayış tərzində, heyvanlara münasibətində mövcud olan fərqli və oxşar cəhətlərin meydana çıxmasına yardım edəcək. Buna görə dünyanın müxtəlif bölgələrində yaşayan xalqların mədəniyyətlərinin öyrənilməsi baxımından məqalənin mövzusu aktualdır.

Eyni zamanda, şifahi ədəbiyyat nümunələrində, qədim yazılı abidələrdə yaşayan zoonimlərin də araşdırılması önəmlidir. Bu adlar bizə tarixi keçmişimizi anladır, babalarımızın adətlərini, məşğuliyyətlərini və s. çatdırır. Buna görə biz xalqımızın əsrlər öncə yaratdığı və bu günümüzdə qədər gəlib çatmış folklor nümunələrini ingilis folkloru ilə müqayisə etməyi qarşımıza məqsəd qoymuşuq. Qeyd etmək lazımdır ki, dilimizdə bu gün işlənən zoonimlərinin böyük qismi mənşəcə türk zoonimləridir və türklər tarixən bir çox heyvanların evsəlləşdirilməsində rol oynamışlar.

TƏDQIQAT İŞİNİN METODLARI:

Azərbaycan və ingilis dillərində zoonim tərkibli lirik janr nümunələrini təhlil etmək üçün məqalədə, əsasən, müqayisəli-qarşılaşdırılmalı metoddan, statistik və üslubi metodlardan istifadə edilmişdir. Sinxron və diaxron üsullar tətbiq edilmişdir.

GİRİŞ:

Şifahi xalq ədəbiyyatının ilk nümunələri – ibtidai insanların məişət, təbiət hadisələri, ovçuluq, əmək və digər bu kimi məsələlər haqqında təsəvvürləri və bununla əlaqədar keçirdikləri hissləri tərənnüm edən əmək nəğmələri, nağıllar, dastanlar, hikmətli sözlər və s.-dir.

Şifahi xalq ədəbiyyatı kollektiv yaradıcılıq məhsulu olduğu üçün xalqın çox hissəsinin arzu və istəklərini, müxtəlif hadisələrə münasibətini, dünyagörüşlərini özündə əks etdirir. Folklor nümunələrində eyni zamanda biz, tədqiqat obyektimiz olan zooleksəmlərlə bağlı, heyvanlara münasibətlə bağlı, onların adlandırılmasının qanunauyğunluqları haqqında kifayət qədər məlumat ala bilirik. Belə məlumatlar şifahi xalq ədəbiyyatının lirik, epik və dramatik növünə daxil olan bütün janrlarda öz dolğun ifadəsini tapmışdır.

I. Lirik növün janrlarında zoonimlər:

1. Nəğmələr: Nəğmələr lirik növün qədim və geniş yayılmış janrlarından biridir. Məznununa görə bir neçə yerə bölünür: əmək, mərasim, mövsüm, qəhrəmanlıq və məişət nəğmələri.

Əmək nəğmələri: Əmək nəğmələri əmək prosesində yaranan və oxunan nəğmələrdir. Holavarlar və sayacı sözlər əmək nəğmələrinin ən geniş yayılmış növlərindəndir. Holavarlar əkinçilik və cütçülüklə bağlı nəğmələrdir. Holavarlarda etnoqrafik xüsusiyyətlərə, istehsal alətlərinin adlarına, öküzün, kəlin tərifinə tez-tez təsadüf edilir. Məsələn:

Qızıl öküzüm, yeri,
Qoyma şum qala, yeri,
İti tərən, maralım,
Düşmənlər baxır bəri.

İngilis folklorundakı nümunələrə nəzər salaq. Bütün dünyada ənənəvi mədəniyyətdə iş həmişə musiqilə müşayət edilmişdir. İngilislər əmək nəğmələrini bir çox sahələrə aid etmişlər: kənd təsərrüfatı işlərindən sənaye işlərinə qədər. Bu nəğmələr iki məqsədlə oxunardı:

- 1) birlikdə işləyən insanları bir araya gətirmək üçün.
- 2) işin cansıxıcılığını aradan götürmək üçün.

Bəzən bu mahnılar iki-üç kəlmə ilə kifayətlənərmiş: “Come up, Horsey, hey hey hey” və yaxud “Take dis Hammer”. Yankee Doodle mahnısı 15-ci əsrdə fermələr tərəfindən məhsul nəğməsi kimi yaradılmışdır:

Yankee, diddel, doodle down
Yankee viver,voover vown
Botermilk (butter-milk) and tanther (tenth)

Digər nəğmələr də var ki, qızardılmış donuz ətinin ətri təsvir edilir:

All them pretty gals will be there
Shuck that corn before you eat
They will fix corn before you rare
Shuck that corn before you eat
I know that supper will be big

Shuck that corn before you eat
I think I smell a fine roast pig
Shuck that corn before you eat.

Əmək nəğmələrindən başqa quşların təsvirinə və onları vəhşi heyvanlardan qorumaq üçün xəbərdarlıq nəğmələri də vardır:

I saw a little bird go hop, hop, hop
I told the little bird stop,stop,stop
I went to the window to say how do you do?
He wagged his little tail and far away he flew.
Here is the bird feedeer
Here seeds and crumbs
Sprinkle them on
And see what comes
One cardinal, one chikadee

One junco, one jay
For of my bird friend
Are eating today.

An oastrich has two legs
And can lay many large eggs
She is the largest of all the birds
And she cant fly isnt that absurd?
A penguin, when he goes somewhere
Will walk or swim, he is why
Although he has two bird-like wings
He simple cannot fly.

Come pretty swan swimming over the lake
Ive bought you some breadcrumbs and small bits of cake
Take care, pretty swan
Swim, swim away
There's a big crocodile coming this way
Snip, snap, go his jaws
He is terrifying to see
But he'll never catch you
He'll never catch me.

Zoonimik əfsanələr: "Maral", "Qu quşu", "Qızıl ilan", "Turac", "Şanapipik" və digər.

İngilis ədəbiyyatında da kifayət qədər zoonimik əfsanələrə rast gəlinir: "Dick Whittington and his cat", "George and the Dragon", "Faerie Dogs", "Alp-luachra", "Herne the hunter" və s.

Göründüyü kimi, qədim tarixə malik olan əfsanələrin bir qrupu zoonimik əfsanələrdir. Bu cəhət həm ingilis, həm də Azərbaycan xalqının ta qədim dövrlərdən ətraflarında olan heyvanlara münasibəti, onların təsərrüfat, qida və döyüş üçün ram edilməsi, eyni zamanda adlandırılması ilə bağlı fikirləri ifadə edilmişdir.

2. *Zoonim komponentli tapmacalar:* Epik və lirik növə aid edilən yığcam janrlardan biri olan tapmacalarda heyvanların, həşərat və quşların əlamətləri verilmiş, onların tapılması tələb edilmişdir. Məsələn:

1. Aşiq eldən yuxarı
Şana teldən yuxarı.
Aşiq bir şey görübdür,
Dizi beldən yuxarı (çəyirtkə) [6].

Zoonim komponentli tapmacalar ingilis dilində də vardır, həmin nümunələrə diqqət yetirək:

I like to use my long tongue to eat leaves from tops of trees
I don't have to climb up though
With my long neck it's a breeze. (Giraffe)

My name is spelled similar to a type of alcohol and like a drunk
I can sleep for a long time
What am I? (Bear)

I like to hop around I am a tadpole
When I'm young I'm green and I croak
An catch flies with my long tongue (frog)

The cow is my cousin
If you see my name you'll know
What I mean
What am I? (moose)

Diqqət yetirmək lazımdır ki, Azərbaycan dilindəki zoonimik tapmacalardan fərqli olaraq ingilis dilindəki tapmacaların əksəriyyəti birinci şəxsin adından verilir.

They live in a field
Milk is what they make
They help give us leather
And a juicy steak (cow)

Bu tapmacada ilanın bəzi növləri sadalanır və hansı heyvan olduğu soruşulur.

Some types slither on the ground
And some can live up in the trees
Adders, vipers and cobras
What kind of animals are these (snakes)

Bu tipli tapmacaların bəzilərində isə heyvanların xarici görünüşü təsvir edilir:

What king can you make if
You take the head of a lamb
The middle of a pig, the hind of a buffalo
And the tail of a dragon? (lion)

3. Zoonim komponentli bayatılar: Ağız ədəbiyyatının ən qədim nümunələri hesab edilən bayatılarda zooleksəmlərə dair kifayət qədər nümunələr vardır:

1. Analar, yanar ağlar.
Tellərin sanar ağlar.
Dönər göy göyərçinə
Yollara qonar ağlar [6]və s.

Hər bir xalqa məxsus olan folklor nümunələri dil daşıyıcılarının milli mentalitetinin, etnokulturalogiyasının, mənəvi dəyərlərinin daşıyıcısıdır. Elə məhz bu cəhətinə görə də ingilis dilində, ingilis folklorunda bayatı axtarmaq gülünc olardı. Məlumdur ki, bayatı türk xalqlarına məxsus folklor nümunəsidir. İngilis dilində bayatılara rast gəlinmir. Bu dildə, ümumiyyətlə, *bayatı* sözünün tərcüməsi yoxdur. Bayatı türkdilli xalqlarda şeirə, sənətə böyük maraq göstərən bayat tayfasının adını özündə ehtiva edən bir leksik vahiddir.

4. Zoonimlərin iştirakı ilə formalşan atalar sözləri:

Dəvəsi ölmüş ərəb. Pişiyin ağzı ətə çatmayanda deyər iy gəlir. Eşşəyə min ata çatana qədər və s.

Azərbaycan və ingilis dilində bəzi zoonim komponentli atalar sözlərinə diqqət yetirək:

1) Qonşu toyuğu qaz görünər, özgə divarı düz görünər. Qonşu aşı dadlı olar // The apples on the other side of the wall are sweeter.

2) Eşşəyə qızıl çatsan, qiyməti artmaz // An ass is but an ass, though laden with gold.

3) Bugünkü yumurta sabahkı toyuqdan yaxşıdır. Bugünkü piy sabahkı quyruqdan yaxşıdır. Bugünkü toyuq sabahkı qazdan yaxşıdır // Better an egg today, than a hen tomorrow.

4) İlan vurmuş ala çatıdan qorxar // A burnt child dreads fire.

5) Dəvə yatar, yuxuda çiyid görər // The cat dreams of mice [46; 210].

NƏTİCƏ:

Nümunələrdən də görünür ki, nitqdə bir qədər fərqliliklərlə çıxış edən zoonimik frazeoloji vahidlər-atalar sözləri istər yazılı ədəbi nümunəyə, istərsə də danışiq dilinə canlılıq gətirməkləmətni xalq dilinə yaxınlaşdırır. Daha dəqiq desək, bədii əsərdə yazıçı xalqa çatdırmaq istədiyi fikirləri elə xalqın öz dilində, xalqın özünün yaratdığı ifadələrlə təqdim etməyi daha məqsədəuyğun bilir.

Nümunələri müqayisə edərkən görürük ki, zoonim tərkibli atalar sözləri kəmiyyət etibarını ilə digər nümunələrdən xeyli çoxdur və hər iki dildə bu sayı artırmaq da mümkündür. Zoonimik atalar sözlərinin kəmiyyət etibarını ilə çox olması isə tarixən insanların heyvanları ram etməsi, insanlarla heyvanların müxtəlif münasibətləri, onlardan təsərrüfat, ov, döyüş vasitəsi kimi istifadə etməsi və digər cəhətlərlə əlaqədardır. Həmin fikri toplayıb təqdim etdiyimiz, insanların həyatının bütün sahələrini əks etdirən zoonim tərkibli atalar sözləri də təsdiqləyir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xalıqov F.R. Azərbaycan dilinin folklor onomastikası. Fil.e.dok.dis., Bakı: AMEA, 2001
2. Hacıyeva A. Zoometaforizmlər. Zoometaforizmlər və onların lüğəti. Bakı: Nurlan. 2004//2007
3. Hacıyev K. B. Bəzi təqlidi ornitonimlərin etimologiyasına dair. Milli müstəqilliyimiz, milli dövlətçiliyimiz, milli dilimiz / Respublika elmi-praktik konfransının materialları. Bakı: ADU. 2001
4. Hacıyeva Ə. Müxtəlif sistemli dillərdə somatik frazeoloji birləşmələr. nam. dis. Bak: 2009
5. Hacıyeva K. İngiliscə-azərbaycanca frazeoloji lüğət. Bakı: Nurlan, 2006
6. [www.bao.az.\ categories_mədəniyyət;anl.az/el/s/s.php](http://www.bao.az/categories_mədəniyyət;anl.az/el/s/s.php)